

Om Realisme i Videnskab og Tro*

H. Høffding

1884

Ordet Realisme bruges i vore Dage hyppigst som Betegnelse for en Retning i den poetiske Literatur. Den anvendes snart i dadlende, snart i rosende Betydning, men sjældent med klar Bevidsthed om hvad det egentligt udtrykker og om Grænserne for Gyldigheden af det Begreb, det angiver. En klar Redegørelse herfor vil maaske først komme, naar den moderne æstetiske Retning fuldstændigere og tydeligere har udfoldet sit Væsen og sine Konsekvenser. Det er ikke den æstetiske Realisme, jeg her vil drøfte. Jeg vil derimod søge at fremhæve det Ejendommelige ved den realistiske Tendens, der i vor Tid ikke mindre tydeligt ytrer sig paa Videnskabens og paa Livsanskuelsens Omraade. Det følger af sig selv, at der maa være en indre Forbindelse mellem Tendenserne paa de forskellige Omraader, thi lige saa lidt i den aandelige som i den fysiske Verden gives der noget Tilfældigt og Isoleret. Den menneskelige Aand kan ikke udstykkes saaledes, at den i sin Fantasi følger Veje, som aldeles ikke have noget Analogt og Parallelt med de Veje, den slaar ind paa i sin Tænkning og i sin Tro. Det er kun de mest doktrinære og forstokkede af den moderne æstetiske Realismes Modstandere, som hævde Kunst og Poesi en saa afsondret Plads i Aandens Verden, at Strømningerne fra andre Omraader ikke kunne eller ikke bør kunne naa derhen. Ved at drøfte Realismens Natur og Berettigelse paa ét Omraade, give vi indirekte Bidrag til Forstaaelse af dens Fremtræden paa andre Omraader.

I.

I den mest omfattende Betydning kunne vi definere Realismen som de naturlige Aarsagers Princip. Naar Realismen har Modstandere, og naar den først langsomt har arbejdet sig frem til klar Bevidsthed, maa det altsaa komme af, at man har søgt og endnu søger Forklaringen af Fænomener og Begivenheder ad andre Veje end ved Hjælp af de naturlige Aarsager.

*I det Væsentlige et Foredrag, holdt i »Studentersamfundet« den 2. September 1882.

Menneskets Trang til at finde Tingenes Aarsager har ytret sig længe før Grundlæggelsen af en realistisk Videnskab. Der kan ikke paavises nogen Periode i den menneskelige Aands Udviklingshistorie, i hvilken den har staaet aldeles passivt over for Sanseindtrykkene, uden det mindste Forsøg paa at forklare sig dem paa en eller anden Maade. De lavest staaende Vilde have deres Naturforklaring, der, sét fra deres Standpunkt, kan have en fuldkommen rationel Karakter. Og dersom vi kunde sætte os tilstrækkeligt ind i Dyrets Bevidsthed, vilde vi sikkert finde, at det fortolker de Indtryk, det modtager, efter visse Synspunkter. Det følger allerede af, at Lovene for Forestillingernes Forbindelse (Idéassociationen) vise sig at gælde lige saa vel for den dyriske som for den menneskelige Bevidsthed. Erkendelsens Historie begynder altsaa ikke med en Periode, i hvilken der blot indsamles enkelte Indtryk, som saa i en følgende Periode forbindes og bearbejdes. Paa ethvert Trin af Erkendelsens Udvikling ytrer der sig en mere eller mindre udpræget Stræben efter at forene det Mangfoldige og sammensmelte det Beslægtede.

Modsætningen mellem de forskellige Perioder i Erkendelsens Historie er derimod karakteriseret ved de forskellige Forklarings- eller Fortolkningsprinciper, der anvendes paa Erfaringerne. Og her staa især to store Principer i skarp Modsætning til hinanden. Det ene fortolker Naturfænomenerne efter Regler, der hentes uden for Naturen; det andet fortolker Naturen ved Naturen selv.

Under den første Art af Naturforklaring hører al Mytologi. Den mytologiske Naturopfattelse forklarer Fænomenerne som Udslag af personlige Væseners Vilje. For den er Naturen befolket af mere eller mindre menneskelignende Aander, hvis Indgriben især spores i mærkelige og betydningsfulde Begivenheder. Fra Fantasiens og Drømmenes Land befolkes den virkelige Verden. Paa det primitive Aandstrin, hvor Drømmelandets Beboere ere lige saa gode Realiteter som den virkelige Verdens Fænomener, er det i sig selv fuldstændigt konsekvent og berettiget at lægge dem til Grund ved Naturforklaringen. I de højere Folkereigioners Teologi er det sidste Forklaringsprincip for Alt et overnaturligt Væsens Vilje. Ligeledes aldeles konsekvent, naar man én Gang har slaaget Realiteten af et saadant overnaturligt Væsen fast. Men den Naturforklaring, som herved kan naas, betragter ikke Naturen i dennes eget Lys. Ligesom Arkimedes ønskede et Punkt uden for Jorden for at kunne bevæge denne, saaledes har Teologien søgt sig et Punkt uden for Naturen for at kunne forklare denne.

Noget Lignende gælder ogsaa om mange Former for filosofisk Idealisme. Naar man finder den egentlige Forklaring af et Naturfænomen i det Formaal, i hvis Tjeneste det antages at staa, eller den Idé, man mener, det udtrykker, saa forklarer man heller ikke Naturen ved Naturen selv. Ti hvorfra kende vi Formaalet eller Ideen? Selve Erfaringen

lærer os dem ikke; Kundskaben om dem maa altsaa hentes fra en anden Kilde end den, gennem hvilken Naturfænomenerne blive os tilgængelige. Vi maa altsaa have en særegen Evne til at erkende »Ideerne«, og vor Erkendelsesevne spaltes i to Grene, hvis Sammenhæng ikke kan paavises. Vi have da paa den ene Side en Evne til at opfatte det i Erfaringen Givne, paa den anden Side en Evne til at træde i Forhold til en højere Verden og fra denne at hente Principerne til Forstaaelse af Erfaringsverdenen. For saa vidt de naturlige Aarsagers Princip anerkendes, betragtes det blot som hørende under den lavere Erkendelse. Den sande Erkendelse faa vi først, naar vi genkende Ideerne i Erfaringsverdenen. Denne af Platon, den spekulative Idealismes Stamfader, grundlagte Opfattelse gaar under forskellige Former igen lige til den nyeste Tid.

Realismen med de naturlige Aarsagers Princip udleder derimod stedse Naturfænomenerne af andre Naturfænomener, de mere sammensatte Fænomener af de simple. Naar det hedder, at Naturen skal forklares ved sig selv, maa det erindres, at Naturen er en uoverskuelig Verden af Fænomener, der udfolde sig for os i Tiden og i Rummet. Ethvert Punkt inden for denne Verden bestemme vi ved dets Forhold til andre Punkter. Vi gaa ikke udenfor Naturen, da vi have nok at gøre med at forbinde den uendelige Mængde af Elementer inden for den. Eller rigtigere sagt: Udtrykkene »inden for« og »uden for« tabe nu deres Betydning. Hvor langt vi end gaa fremad fra Aarsag til Virkning, eller hvor langt vi gaa tilbage fra Virkning til Aarsag, — en Grænse øjne vi ikke. Vor Forsken kan staa stille, fordi den mangler Midler til at komme videre, saaledes som f. Ex. Kants og Laplaces Hypotese ikke fører os længere tilbage end til den roterende Urtaage. Men hvor som helst vi begynde eller ende, staar der stedse et nyt Spørgsmaal. Det Princip, at Naturen skal forklares ved sig selv, stiller derfor en uendelig Opgave. Naturen som Helhed, som den Totalitet, der indbefatter alle Naturfænomener i indbyrdes Sammenhæng, er et Ideal for vor Erkendelse, til hvilket den Skridt for Skridt nærmer sig, men som den aldrig fuldt vil kunne virkeliggøre.

II.

Naar vi gennemtænke Realismens Begreb paa denne Maade, falder den absolut fjendtlige Modsætning til Idealismen bort. Det er en af Idealismens Grundtanker, at vi ikke kunne blive staaende ved de enkelte, isolerede Kendsgerninger, men maa søge et Baand, der kan bringe Sammenhæng og Enhed til Veje. Idealismen har fejlet ved den Antagelse, at vi kunne naa denne Enhed og Sammenhæng ad anden Vej end netop ved fortsat Bearbejdelse af Erfaringens Kendsgerninger. I sin Utaalmodighed foregreb den et Ideal,

som kun langsomt og kun tilnærmelsesvis kan naas; og da den ikke fandt dette Ideal fuldt begrundet ved Erfaringen, udledte den det af en højere Sfære.

Kun da blive Realisme og Idealisme fuldstændige Modsætninger, naar Realismen helt opgiver den Grundsætning, at sand Erkendelse ikke bestaar i ophobede Erfaringer, men er Indsigt i den indre Sammenhæng mellem Erfaringerne. Men denne Grundsætning kan Realismen ikke opgive, da den er al Videnskabs første og vigtigste Grundsætning. Naar Realismen vender sig polemisk og tvivlende mod den idealistiske Spekulation, kan det kun være, fordi den mener, at Idealismen har misforstaaet og misbrugt sin Grundsætning. Dens Tvivl er Udtryk for en dybere Tro: *alte dubitat qvi altius credit!* Tvivl og Negation ere ikke Videnskabens sidste Ord.

Der er naturligvis mange populære Fordomme, der for den videnskabelige Kritik opløses i Intet, mange Problemer og Spørgsmaal, der ved nærmere Prøvelse vise sig at skyldes illusoriske Forudsætninger deres Opstaaen. Den menneskelige Aand er oprindeligt sangvinsk. Den venter ikke taalmodig paa Erfaringens Belæring, men haster forud med sine Dogmer og Hypoteser. Med fremskridende Erfaring følger derfor ogsaa fremskridende Kritik. Erfaringsvidenskabens Udvikling medfører en Inddæmning af Forestillingsforbindelser, der hidtil bredte sig trygt i alle Retninger som en Flod, der er gaaet over sine Bredder. Men denne negative, hæmmende Virksomhed er kun den ene Side af Sagen.

Kampen mellem de forskellige Naturopfattelser afgøres paa samme Maade, som Kampen mellem Drøm og Virkelighed. Jeg tillægger det vaagne Liv og dets Indhold Realitet, fordi det er mere omfattende og mere sammenhængende end Drømmen, der altid er mere eller mindre fragmentarisk. Den større og fastere Sammenhæng gør den mindre og løsere Sammenhæng begribelig, ikke omvendt. Kun derved, at Realismen giver os en mere sammenhængende Verdensopfattelse end den spekulative Idealisme og Teologien formaaede, kun derved vil den kunne bestaa i Kampen. Om Enkelthederne vil der altid kunne strides. Fordi en Række Erfaringer maa forklare efter Realismens Princip, kunde andre Erfaringer i sig selv godt være at forklare idealistisk eller teologisk.

Realismen bliver derfor først en ejendommelig Verdensopfattelse, naar den vover sig ud over det blot Givne eller det hidtil Givne og aabner Udsigten til en total og gennemført Anvendelse af de naturlige Aarsagers Princip. Det er dette, som er sket i de store naturvidenskabelige Hypoteser, hvis Række aabnes af Kants og Laplaces Teori og slutter med Darwins og Spencers. Disse Hypoteser ere voxede naturligt frem som Konsekvenser af Videnskabens Udviklingsgang. I dem træder Realismen tydeligt frem som almindeligt videnskabeligt Princip. Det er ikke altid sagt, at Detailforskerne blive sig

dette Princip bevidst. Arbejdets Deling paa Videnskabens Omraade har ført det med sig, at den enkelte Forsker med Lethed og tilsyneladende ogsaa med god Samvittighed kan grave sig ned paa et enkelt Punkt uden at bekymre sig om, hvor vidt de Principer og Metoder, han følger, have almindeligere Betydning og indeholde Konsekvenser af indgribende Betydning for hele Verdensopfattelsen. Mange Naturforskeres Stilling til Darwinismen finder sin Forklaring herved. Den, som derimod fæster sit Blik paa Videnskabernes almindelige Udviklingsgang og sér, hvorledes ethvert Fremskridt i Forstaaelse er vundet ved Anvendelse af de naturlige Aarsagers Princip, betragter dette Princip som det, der er kaldet til at beherske hele vor Naturopfattelse. Det maa udfolde alle sine Konsekvenser; vi maa tilegne os det; uden om det fører ingen Vej.

Er Realismen da bevist? Ingenlunde. Og den kan lige saa lidt i egentlig Forstand bevises, som noget Princip i det Hele kan det. Vi naa til et Princip, naar vi ved at følge en Udviklingsgang opdage en herskende Regel eller en Tendens, der træder des tydeligere for Dagen, jo mere Udviklingen skrider frem. Ethvert Princip er for saa vidt en Hypotese, som vi prøve at anvende i Virkeligheden. Vi prøve det ene Princip efter det andet, indtil vi finde det, der bedst formaar at forstaaeliggøre det Givne. Mytologiens Guder og Platonismens Ideer vilde endnu herske i Videnskaberne, hvis den fremskridende Erfaring forklaredes lige saa godt ved dem som ved de naturlige, for selve Erfaringen tilgængelige Aarsager. Den videnskabelige Realismes Gyldighed og Berettigelse vil bero paa, om den virkelig angiver det eneste Princip, som kan bringe Enhed og Harmoni i vor Tænkning, og om den vinder fortsat Bekræftelse under Videnskabens Fremskriden. Foreløbigt angiver den den eneste Maade, paa hvilken vor almindelige Verdensanskuelse kan komme i Harmoni med den Aand, i hvilken Enkeltundersøgelserne ledes, hvilket kommer af, at den selv ikke er andet end den moderne Videnskabs egen Aand.

III.

Udtrykket: naturlige Aarsager behøver en nærmere Forklaring. Dersom vi ved det Naturlige forstaa det, der kan blive Genstand for sikker menneskelig Erfaring, saa høre de aandelige Fænomener lige saa vel til Naturen som de materielle. Naar den levende Følelse sætter Fantasien i Bevægelse, eller naar vi ved en Viljesanstrængelse genkalde Noget i vor Erindring, da have vi her lige saa vel et naturligt Aarsagsforhold, som naar Legemerne udvides ved Tilførsel af Varme eller presses sammen ved stærkt Tryk. Naturen indbefatter altsaa to Grupper eller Rækker af Fænomener, som vi kun ad Hypotesens eller Spekulationens Vej kunne bringe i Forbindelse med hinanden: de materielle Fænomener,

der udfolde sig i Rummet, og Bevidsthedslivets Fænomener, som kun ved vor Selvagttagelse blive os umiddelbart tilgængelige, og som kun paa symbolsk Maade kunne fremstilles i Rummets Form. For begge Grupper gælder de naturlige Aarsagers Princip. Den videnskabelige Psykologi søger de sjælelige Fænomeners indbyrdes Sammenhæng, ligesom Fysiken og Kemien søge de materielle Fænomeners indbyrdes Sammenhæng. Begge Steder forklare vi Naturen ved Naturen selv.

Vanskeligheden ligger, som allerede bemærket, i at finde Forbindelsen mellem de to Erfaringsomraader. Materialismen hugger Knuden over, idet den oversér deres Forskelighed og uden videre gør det Aandelige til en Form for eller et Produkt af det Materielle. Men det maa vel fastholdes, at Spørgsmaalet om Forholdet mellem det Aandelige og det Materielle er et aabent Spørgsmaal inden for Realismen.

Realismen kan meget vel anerkende, at der er en saadan Forskel mellem de to Erfaringsgrupper, at den ene ikke kan føres tilbage til den anden, skønt de vise sig at staa i inderlig Forbindelse med hinanden. Vi kende ingen aandelige Fænomener, der ikke ere knyttede til materielle Fænomener, men vi have intet fælles Maal, der kunde tydeliggøre os, hvorledes en materiel Bevægelse kan frembringe en Tanke eller omvendt.

I tidligere Tider traadte denne Vanskelighed ikke altid saa klart frem. Man lod ube-kymret Hjernen frembringe Tanker og Følelser og omvendt Viljen sætte Lemmerne i Bevægelse, saa længe man hverken havde nogen klar Forestilling om de materielle Aarsagslove eller om de sjælelige Fænomeners Grundejendommelighed. Men ligesom de naturlige Aarsagers Princip er trængt igennem i Videnskaben i det Hele, saaledes er særligt i Naturvidenskaben det Princip mere og mere blevet anvendt, at der til ethvert materielt Fænomen ogsaa skal paavises en materiel Aarsag, og at en materiel Aarsag kun kan have en materiel Virkning. Ogsaa Fysiologien, Videnskaben om det organiske Liv, arbejder efter dette Princip og opstiller den Fordring, at alle organiske Fænomener — altsaa ogsaa alt det, der foregaar i vor Hjerne, naar vi tænke, føle og ville — skal forklares efter de materielle Aarsagers Princip. Fysiologien indrømmer, at der endnu er saare langt tilbage, inden denne Fordring kan ske Fyldest, men den afviser enhver Forklaring, som ikke hviler paa dette Princip. Selve de sjælelige Fænomener bryder Fysiologien sig egentligt kun om, for saa vidt de ere knyttede til visse materielle Funktioner. Det er disse materielle Funktioner, Fysiologien skal forklare os; at de ledsages af Tanker og Følelser, er den strengt taget ligegyldigt.

Men dersom vi ikke længere kunne lade Tanker og Følelser gribe ind i de materielle Aarsagers Række, hvilken Plads og Betydning skulle vi da tillægge dem? Deres Realitet kan Ingen fornægte; den er os umiddelbar vis, vissere end alt Andet, ti det er ved

Tænkningen, vi naa til al begrundet Vished. Snarere vilde vi kunne drives over til den Antagelse, at Tankens og Følelsens Verden er den eneste reale, og at hvad vi kalde den materielle Verden kun er et Tankeprodukt, der os selv ubevidst og i Kraft af en uundgaaelig Illusion danner sig for os. Men selv da vilde Spørgsmaalet komme igen: hvorledes skulde vi tænke os Forholdet mellem vore Bevidsthedsfænomener og de materielle Fænomener, vi nu én Gang forestille os nøje forbundne med dem?

Der bliver neppe nogen anden Udvej tilbage end at opfatte Bevidsthedsfænomenerne som indre, sjælelige Udtryk for det samme, der for de ydre Sanser fremtræder som materielt Fænomen. Den virkelige Tilværelse er altsaa kun én, men vi opfatte den (paa visse Punkter i det Mindste) under en dobbelt Form. Hvilken af disse Former der er den oprindelige, den konstituerende — og om der maaske skulde gives dybere liggende Principer, af hvilke de begge ere afledede, — det er Spørgsmaal, vi her ikke skulle indlade os paa. Kun det skal fremhæves, at Realismen her ikke afskærer videre gaaende Spekulationer, naar de kun have faste Udgangspunkter og Støttepunkter i virkelige Erfaringer.

Realismen behøver derfor ikke at bestride det, der er det egentlige Motiv og den dybeste Interesse i den idealistiske Verdensanskuelse. Den er meget vel forenelig med en Bestræbelse for at hævde det aandelige Livs Værdi og Betydning i Tilværelsen. Vel kan den ikke gaa ind paa, at det Aandelige er Noget, der fra en Idéverden sænkes ned i den materielle Verden som i et Fængsel; men den fornægter eller forringer ikke dets Realitet, naar den opfatter det som den indre og for os betydningsfuldeste Aabenbaring af den samme Kraft, som virker i den ydre Natur. Den kan ikke — men heller ikke Idealismen har hidtil kunnet det — lære os, hvorfor og hvorledes de aandelige Tilstande og Virksomheder ere knyttede til de materielle; den indskrænker sig til den beskedne Antagelse, at da der synes at herske Aarsagssammenhæng og Lovbundethed i Verden, er det formodentligt ingen Tilfældighed, at Bevidsthed og Hjernevirksomhed ere knyttede til hinanden, saaledes som Erfaringen viser os det.

Den véd ikke, om der er et Maal, henimod hvilket hele Tilværelsen styrer, men den finder i sig selv ikke nogen Umulighed i den Antagelse, at hele denne store Natursammenhæng med sine ubrødelige Love og sin fast sammenkædede Række af Aarsager og Virkninger er som en stor Husholdning, en Verdensorden, hvor Udvikling og Opløsning skifte, men hvor der dog gennem al Bølgegangen sker en Forøgelse af det Værdifulde gennem højere Livsformers Opstaaen.

IV.

Allerede ved de sidste Betragtninger ere vi førte fra Videnskabens Omraade over paa Troens. Ti det mest almindelige Skelnemærke mellem Videnskab og Tro er, at hin forsker efter Tilværelsens Love og indre Sammenhæng, medens denne spørger om Tilværelsens etiske Betydning og Værdi.

Naar vi definere Begrebet Tro paa denne Maade, existerer der ingen nødvendig Strid mellem Videnskab og Tro. Videnskaben begrundet og forklarer, Troen vurderer. Begges fælles Grundlag er den for vor Erfaring tilgængelige Virkelighed. Dennes Love søger Videnskaben, støttet til de naturlige Aarsagers Princip, og Troen udtaler den Værdi, som denne lovbestemte Virkelighed maa have for os i Kraft af vore Idealer. Forklaring og Vurdering behøve ikke at udelukke hinanden. Hvad der staar for os som højt og herligt, som skønt og godt, kan dog derfor have haft sin naturlige Udviklingshistorie. Kun de falske Værdier forsvinde, naar Forklaringen er vunden. Naar vi tro paa, at Verdensudviklingen er Mere end et Spil af Atomer, at der — om det end sker gennem megen Kamp — arbejder sig noget Godt og Værdifuldt frem gennem den, saa udelukker denne Tro ikke en lige saa fast Overbevisning om, at dette Resultat kun naas gennem en fast sammenhængende Aarsagsrække.

Grunden til, at vi alligevel skelne mellem Tro og Viden, er dels, at den ideale Vurdering i og for sig ikke udsiger Noget om de virkelige Betingelser for det Værdifuldes Opstaaen og Bestaaen, dels, at Overbevisningen om det Værdifuldes Bestaaen og Gyldighed mere har sin Rod i Følelse og Vilje end i Erkendelse. Kun da har jeg Anledning til at opfatte Naturudviklingen som fremskridende Virkeliggørelse af et idealt Indhold, naar jeg føler ideale Opgaver og Formaal som det egentlige Tyngdepunkt i min egen Livsførelse. Det etiske Ideal, jeg anerkender, kaster sit Lys ud over Naturen. Som jeg er, tænker, føler og vil, med mine Idealer og med mine Evner, er jeg fremgaaet af den store Naturudvikling. Hvad der staar fast for mig som det ubetinget Sande og Gode, er ganske vist betinget ved min endelige Natur og min forsvindende Stilling i det store Hele; men derved gøres det ikke til noget Betydningsløst og Tilfældigt. Det er af Frugterne, man skal kende Træet, og af de Frugter, Naturen har ladet modne i os og for os, kunne vi lære, at der i den arbejde Kræfter, der ikke blot virke i samme Retning som vore højeste Bestræbelser, men der endog selv fra først af have ledet os ind paa disse Bestræbelser.

Paa et saadant Grundlag kan der dog ikke, som den spekulative Filosofi antog, opbygges en teoretisk Lærebygning. Ved den videre Udførelse vilde poetiske Symboler snart træde i de videnskabelige Begrebers Sted.

Ved Realisme i Tro mener jeg nu en Livsanskuelse, der fastholder Troen paa Verdens-

udviklingens ideale Værdi, men samtidigt lige saa inderligt er overbevist om, at denne ideale Værdi realiseres gennem de naturlige Aarsagers Virken. Naar denne Tro én Gang er vunden, er den uafhængig af teoretiske Omskiftelser, ti den er fra først af i Harmoni med selve Videnskabens Aand.

Den gængse Betydning af Ordet Tro udelukker derimod en saadan Harmoni. Den fordrer et mere eller mindre overnaturligt Apparat til sine Formaals Virkeliggørelse og opstiller faste Former og uangribelige Symboler. Herpaa beror Forskellen mellem human eller filosofisk Tro og teologisk Tro. Den teologiske Tro maa i Følge sit Princip opstille teoretiske Lærdomme, der komme i Konflikt med Videnskaben. Den har til Genstand Noget, som skal være ophøjet over teoretisk Forklaring, og som skal trodse de naturlige Aarsagers Princip.

Under disse Forhold kan Striden mellem Tro og Viden aldrig faa Ende. Saa længe disse Forudsætninger hævdes, vil man ikke slippe for Gentagelser af det uhyggelige Billede, Videnskabens Historie viser os af Troens Angst og Flugt for Videnskaben. Hver Gang Videnskaben i Experiment, Bevis eller Hypotese rykker frem til et nyt Omraade, gøres der Anskrig fra den teologiske Tros Side. Kopernikus, Galilei og Darwin, Giordano Bruno, Spinoza og J. G. Fichte ere Exempler paa, hvorledes uhildet Iagttagelse og logisk Konsekvens føre til Modstrid med en Tro, som endnu ikke har lært, at Vurdering og Forklaring ikke ophæve hinanden. Kun en Tro, der kan vise den Resignation at bøje sig for de naturlige Aarsagers Princip, fører ud over denne Strid. Ogsaa her gælder det: *alte dubitat qvi altius credit*. Ti det er dog vel den dybeste Tro, der ikke fordrer overnaturlige Indgreb og Aabenbaringer for at fastholde Overbevisningen om Betydningen og Gyldigheden af det Ideale i Verden.

I en helt anden Betydning af Ordet vilde man ogsaa inden for den teologiske Tro kunne tale om en realistisk Tendens i vore Dage. Realismen er overalt betegnet ved Mistillid til Spekulationen; den søger at have fast Grund under Fødderne og holder sig derfor til det positivt Givne, til det Faktiske – eller det, som hver Art af Idealisme anser for faktisk givet. Naar nu den teologiske Tro paa sin Maade gribes af Realismens Aand og ser sig om efter sine Fakta for at holde sig til dem, saa støder den først og fremmest paa sine overleverede Formler og Bekendelsesskrifter, i hvilke den har det Indhold givet, som den absolute Autoritet har sanktioneret. Det vil derfor være klart, at naar en realistisk Tendens behersker Tiden, vil den inden for den teologiske Tros Omraade naturligt komme til at fremtræde som potenseret Autoritetstro. Den samme Tendens, der frembringer Materialisme uden for den teologiske Tros Omraade, frembringer Bogstavtro inden for dens Omraade. Teologien har derfor ogsaa i vore Dage opgivet enhver spekulativ

Begrundelse og trukket sig tilbage til de kirkeligt sanktionerede Dogmer.

Derved kommer der en stor Afstand mellem en teologisk Tænkter som Biskop Martensen og den yngre teologiske Generation. I Slutningen af hans Bog om Jakob Böhme kan man læse hans advarende Ord til »de unge teologiske Realister«. Han har sikkert Ret, ti denne sneverhjørte Klamren ved de overleverede Dogmer er ikke holdbar i Længden. Intet staar stille i Verden. Selv hvor der paa Overfladen synes at være Ro og Uforanderlighed, kan der i Dybet foregaa de betydningsfuldeste Processer og aflejres Lag, der til sin Tid komme frem for Lyset. De almenmenneskelige Erfaringer øve deres stille Indflydelse. Gennem den teologisk-religiøse Udvikling siden Middelalderens Dage kan der spores en stadig Tendens efter at naa Maalet ad saa kort og direkte en Vej og med saa simple Midler som muligt, den samme Tendens, der paa videnskabelig Grund udtrykker sig i den Regel, at vi ikke uden tvingende Nødvendighed maa forøge vore Principer og Hypoteser. Det er i Følge den teologiske Tro saare mange og store Ting, man skal vide Besked om, for at kunne leve som et Menneske og ikke som den, der æder og drikker, fordi han véd, at han skal dø i Morgen. Den fremskridende Udvikling fører her langsomt, men stadigt til større Sparommelighed og Beskedenhed. Protestantismen betegner allerede en vis Reduktion i Forhold til Katolicismen, og i Forhold til den gammellutherske Ortodoksi ere baade Pietismen, Rationalismen og Grundtvigianismen afgjorte Fremskridt i Koncentration og Simplifikation. Der er i denne Henseende en Parallel mellem Teologien og Medicinen. Den ældre Medicin udmærkede sig ved en uhyre Masse Medikamenter og et stort Antal heroiske Kure. Men man hjælper sig efterhaanden baade med færre Medikamenter for sin legemlige Sundhed og med færre Dogmer for sin aandelige Sundhed. Hvor Simplifikationen vil ende, er ikke godt at sige. Den vil sikkert ikke ende paa samme Punkt for alle Individier. Men i Princippet vil Maalet sikkert være naaet, saa snart Harmonien mellem Vurdering og Forklaring ret er gaaet op for den almindelige Bevidsthed. Da vil ogsaa den betydningsfulde Kærne i de højere Former for teologisk Tro kunne bevares, medens Skallerne smuldre bort.

Ti hvad der besjæler de højere Folkereigioner og har givet dem deres vældige Magt over Tusinder af Slægter, det er tilsidst den ideale Drift, der vil se Tilværelsen som Andet og Mere end en Sum af Kendsgerninger, og denne Drift er langt ædlere og vigtigere end nogen som helst af de Former og Symboler, i hvilke den har givet sig Udtryk. Den humane Tro kan og vil bevare denne Drift, ja dens Stræben gaar netop ud paa at lutre den og at frigøre den for alle hæmmende Skranker.

Kun Blasertheden kaster Kærnen bort med Skallerne. En saadan Blaserthed er vist den farligste Fjende for den aandelige Udvikling i vore Dage, farligere end al Intolerance

og Fanatisme, ti i dem er dog Liv, medens Blasertheden baade selv er forstenet og forstener Alt omkring sig. Men Blasertheden, for hvem Alt er lige godt, naar det blot er faktisk, ender naturligt med ikke længere at bryde sig saa meget om at skælne mellem virkelige og illusoriske Fakta; den kvæler altsaa tilsidst selve den Sans for Virkelighed, af hvilken den selv udleder sin Opstaaen, — forstener sin egen Kilde. Den opstaar let i stærke Brydningstider; men da den beror paa en Forvexling af det Tilfældige med det Væsentlige, vil den forsvinde, ligesom det Skum, en stærk Bølgebrydning frembringer.